

ЧЛАНЦИ

Др Богумил Храбак

УПАДИ ЦРНОГОРАЦА НА ДУБРОВАЧКУ ТЕРИТОРИЈУ У XVI и XVII ВЕКУ

Дубровачко-црногорски односи не само што су за XVIII век познати у основним цртама него су за поједине потпериоде чак и врло подробно осветљени.¹ Прве деценије тога столећа представљају доба карактеристично по црногорским провалама на дубровачко подручје. За ранија два века, т.ј. од пада феудалне државице Црнојевића до карловачког мира у науци су досад били познати само неки моменти из те проблематике. Један од узрока таквог стања налази се свакако и у томе што додири Црногораца и Дубровчана у то време и нису били чести. Све интензивније проучавање те најтамније фазе развика у црногорској нововековној историји налаже да се истраже и окарактеришу и контакти поменуће две средине за тих двеста и неколико година.

Овде ће се то учинити пре свега претресом дубровачке архивске грађе. Которска и млетачка званична документација пружа извесне најаве тек из времена морејског рата. Млетачки и дубровачки историчари из тога времена нису овом феномену, као недовољно израженом, посветили пажњу.

Одмах треба истаћи да долазак Црногораца на дубровачку границу нема исти квалитет у XVI и XVII веку. У првом од ова два столећа Црногорце су доводили на дубровачке меће извесни шири народни покрети против османлијске власти и ту Црна Гора мање-више иступа као целина, док у наредном столећу сусрети Дубровчана и Црногораца указују на почетак племенског четовања Црногораца које ће своје пуне контуре стећи тек почетком XVIII века.

¹ Види нарочито рад Вл. Ђоровића *Одношаји Црне Горе и Дубровника од Карловачког до Пожаревачког мира*, Глас СКА 187, Београд 1941, 1—113. — Види и неке наводе В. Винавера: *Дубровник и Турска у XVIII веку*, Београд 1960, 19 (дубровачка жалба на Порти против Црногораца посебно 1711—12), 29 (дубровачка одбрана од Црногораца).

I. — ПРОВАЛЕ ЦРНОГОРАЦА НА ДУБРОВАЧКО ПОДРУЧЈЕ ТОКОМ XVII СТОЛЕЂА

Средином 1517. године међу Црногорцима и у суседним брђанским и херцеговачким племенима примећено је неко гитање. У вези с тим дубровачки сенатори су (на седници од 6 августа) решили да се у Конавлима поставе добре страже и да се пише у Херцег-Нови и крајишникову заменику и да се предвиде и посврше све нужне припреме. Само нешто доцније Риђани су у граду под Срђем затражили десет мачева и десет штитова, да би се бранили од црногорске војске. Не желећи да улазе у ове недовољно познате међусобице, дубровачки већници су одбили да изађу у сусрет овој молби. Пада у очи да се не помињу људи, пљачкаши, злочинци из Црне Горе (па ни Црногорци) него *војска* из Црне Горе (*pro residendo exercitui de Cernagora*).²

Ствар се, међутим, није окончала следећих месеци. У међувремену десило се да су се и суседна херцеговачка племена приклонила намерама организованијих и ударнијих Црногораца, па је град св. Влаха имао разлога да страхује. Негде око Нове године 1518. одржан је скуп и договор народа Црне Горе и Роваца да би се обезбедиле користи на рачун суседа. О овом догађају јавила су Дубровчанима тројица Требињаца, и о њему се расправљало у дубровачком Вијећу умољених 19. јануара 1518. Већ следећих дана Дубровчани су претпостављали да ће се осетити покрет Црногораца, прилажење Роваца уз саплеменике из Црне Горе, те повијање Риђана и старих пљачкаша Конавала Зубаца пред јачом племенском војском. Двадесет седмог јануара одлучено је у истом телу да се крајишниковом конаку упути једна поверљива особа која би имала да се жали на разбојништва, упаде и пљачке које дубровачким поданицима наносе Зупци, и да га обавести о скупљању и лошим намерама Риђана, Зубаца и Роваца према Дубровчанима. Почетком следећег месеца кадији Херцег-Новог изручена су двојица из Зубаца, који су у Конавлима, без сумње са другим својим племеницима, стали да плене и чине злочинства. Негде поткрај фебруара одржан је скуп народа из Риђана и Црне Горе. Уплашени дубровачки оци одмах су закључили да се о свему томе обавесте органи турских власти у Врхбосни и другде где би затребало.³

Партнерство између Црногораца и слабијих али у привредни живот више укључених херцеговачких племена није било

² Б. Храбак, Дубровачке вести о Скендер-бегу Црнојевићу и Црној Гори под његовом влашћу, *Анали Хисторијског института ЈАЗУ у Дубровнику VI—VII (1959) 422—23*. У угушивању немира Зубаца и Роваца учествовао је и херцеговачки санџак-бег Касум (Т. Поповић, *Турска и Дубровник у XVI веку*, Београд 1973, 110).

³ Б. Храбак, н. н., 423.

дугог века. Зупци су се ускоро нашли у сукобу са својим агресивним суседима, тако да се концем новембра 1519. војвода Зубаца Гргур обрео у Дубровнику да се лечи од задобијене ране. Рањавање зубачког војводе била је вест о новом, још јачем притиску Црногораца. Ствари су се толико заостриле, да је чак сам херцеговачки санџак-бег био с војском у Црној Гори, изводећи ратна дејства. Једанаестог јануара 1520. дубровачки сенат је одлучио да у Конавле пошаље двојицу племића са уобичајеним даровима да поздраве крајишника који је имао, како се говорило, да пређе преко дубровачке територије, враћајући се из Црне Горе, где је био с војском. Из других извора се зна да херцеговачки санџак-бег у овом походу није био усамљен, јер се 1519. године радило о великој побуни Црногораца против њиховог санџак-бега Скендер-бега Црнојевића и Турака. Дубровачки податак је утолико занимљив што означава маршруту херцеговачких трупа: на повратку та војска се враћала преко Врсиња, док је у одласку ишла од Пљеваља, јер би у супротном и при поласку крајишник морао прећи преко Конавала на путу из Требиња у Херцег-Нови.⁴

Црногорци су и овог пута својом одлучношћу покренули влахе у доњој Херцеговини. У поновљеном случају нису страдали само Конавли, него и питома Жупа и Приморје. Страже су морале бити постављене у све угрожене делове територије, а властела из града је управљала одбраном. У другој половини јануара неки турски људи, изазвани од неких трећих, узнемирили су дубровачки предео изнад Осаоника и поврх Маљкове. Главни прекршиоци реда и мира тога пута нису били Зупци, који су и сами имали на врату побуњене Црногорце, него неки Бобани и Поповљани који су успели да побуне свој живаљ да би се упало у сланско Приморје. Крајем зиме крајишников заменик, у ствари војвода Рудина, бацио се на неке смутљивце и пљачкаше, те је један од ових умро приликом мучења. Ма како да су ова узнемиравања на граници имала и властите побуде у пљачки, она су ипак представљала рефлекс деловања Црногораца који су били основни покретач гитања влаха.⁵

У тим збивањима Црна Гора наступила је као целина, мада су скупови који се помињу били свакако нешто друкчији него касније (са цетињским владиком) које би Дубровчани можда бележили са „збор“, јер им је поменути назив био иначе добро познат. Неки од тих скупова обухватио је и сродна суседна племена и представљао је састајање наоружаног и бунтовног света. Степен организованости народа који су Дубровчани означавали термином „војска“ свакако се ослањао на мар-

⁴ Исто, н. н., 426.

⁵ Исто, 426—7. — О стању у Црној Гори у време Скендер-бега Црнојевића види и прилог Сл. Мијушковића у Историјским записима XVII, 565—72 и белешку С. К-а у Историјским записима IX, 1, 277.

толошку организацију турске војске, којој су у првим деценијама османлијске власти у тим крајевима свакако подледали Црногорци.⁶ С обзиром да су и старшине у тим формацијама припадале средини која је давала трупу, та мартолошка војска имала је народни карактер и могла се сматрати црногорском.

У време црногорског притиска на дубровачке међе 1517—1520. године у граничним областима Конавала било је насељених Црногораца.⁷ Можда су Црногорцима припадали и они из тих предела које су у Дубровнику понекад звали и Арбанасима, с обзиром на ношњу и знање арбанашког језика (као што су Дубровчани чак и властелу Црнојевића називали тим именом). Насељени Црногорци су се у следећим деценијама расељавали, одлазили су да живе и по острвима, па их је било и познатих помораца (са Лопуда), који су као капетани (на пример Иван Марков) управљали бродовима дубровачких власника на дугим пловидбама, чак и у далеку Александрију.⁸

О људима лоших друштвених услова (*de hominibus male conditionis*) из Црне Горе, што би вероватно значило о каквом мањем колективу са пљачкашким склоностима и намерама, писао је дубровачкој влади њен кнез у Конавалима, почетком јула 1526. Средином тога месеца Сенат је решио да се о тим људима обавести заступник херцеговачког санџак-бега.⁹ Ствар је ипак била само тренутно актуелна, јер о доласку Црногораца на дубровачко подручје неће бити ништа наложено у упутству дубровачким поклисарима који су јула исте године полазили на Порту.¹⁰ Црногорски санџак-бег је и тада одржавао добре и пријатељске односе са малом словенском републиком. С пролећа исте године он је послао дубровачкој господи 35 шкопаца и четири телета на дар, а уз то и неке Конаваљане, за које је сам Скендер-бег Црнојевић написао дубровачким пријатељима да су лопови који су ухваћени у разбојништву.¹¹ Ови Конаваљани вероватно нису били људи који су могли поткрадати Црногорце, јер је за богатију крађу било више услова у суседној Херцеговини или у атару Херцег-Новог. Пре ће бити да су то били саучесници у подухватима Црногораца и њихови

⁶ М. Васић, *Мартолози у југословенским земљама под турском влашћу*, Сарајево 1967, 39, 67 (још 1649) и др.

⁷ Један пример: *Хисторијски архив у Дубровнику* (у даљем тексту: ХАД) *Cons. min.* XXXIII, 258 од 21. VI 1520 (именовање тјтора удови покојног Радака из Црне Горе).

⁸ Иван Марков, капетан наве Паскоја Сукновића, на пример, пловио је на рачун Републике у Александрију (ХАД, *Cons. min.* XLV, 191).

⁹ ХАД, *Cons. rog.* XXXVIII, 135 од 16. VI 1526.

¹⁰ ХАД, *Lett. Lev.* XIX, 247, од 18. VII 1526. — О овоме нема ни у следећим упутствима за Цариград од 5. и 7. новембра 1526 (Исто, 250' — 4' и 254'—55).

¹¹ Б. Храбак, н. н., 430.

водичи на дубровачком и суседним подручјима, који само нису ухваћени од дубровачких власти, него су их старешине у Црној Гори предале свом санџак-бегу.

Од средине 20-их до средине 60-их година нема помена у дубровачкој архивској грађи о каквом егземпларном походу Црногораца, што никако не значи да и даље није било притиска на суседна херцеговачка племена. У пролеће 1564 десила се занимљива пљачка на дубровачкој територији. Стицање плена било је планирано и изведено на рачун дубровачких кметова, али је при томе опљачкан и један Турчин. Ствар је требало окончати пред кадијом Херцег-Новог. При томе је са дубровачким поуздаником и опљачканим Турчином требало да пођу и два Турчина херцеговачког санџак-бега.¹² Починиоци нису могли бити дубровачки сељаци, јер је пљачка против њих била усмерена и изведена. Да су случајно појединци ипак опленили Турчина у пролазу за Херцег-Нови, случај не би био авизирап крајишнику, него би се без његових изасланика расправио пред суседним властима у Херцег-Новом. Овде је реч о већем ангажовању, те се одмах у ствар уплео сам санџак-бег, желећи да путем иследних органа ближе терену дејстава сазна пуну истину. Остаје да се претпостави да су виновници ове отимачине дошли из Херцеговине и да су прави иницијатори пљачке, а можда и њени извршиоци, били Црногорци.

Та загонетна пљачка била је у неку руку увод у збивања која су нам боље позната из 1567. године и касније. Тада су се побунили Арбанаси, а уз њих и нека брђанска племена, па и стара Црна Гора. О турским мерама да се користећи мобилисане Херцеговце угуши бунтовно расположење у Црној Гори објављени су турски документи.¹³ Та буна међу Арбанасима тињала је најпре у Скадарском а потом се пренела на југ земље и трајала је до 1571. године. Она је у Валони забележена јуна 1567. Турци су се плашили да устаници не би добили подршку од Млечана у Боки Которској, па и у млетачкој Далмацији.¹⁴ У то време Арбанаси су преко Цинцарина Петра Ђукадо понудили шпанском краљу своје земље, тражећи оружје и новац да би развили борбу против Турака. Понуда је препоручена и папи, уз позивање на „*kuem populi epıroti, macedoni, dalmati et*

¹² ХАД, Cons. rog. LVII, 47' од 5. V 1564.

¹³ А. Матковски, Две непознате буне у скадарском санџаку из друге половине XVI вијека, Историјски записи, књ. XXVII, 1—2, 1970, 147—57.

¹⁴ G. Gestilizza, L'Albania, la Dalmazia e le Bocche di Cattaro negli anni 1570 e 1571 dai Veneziani contro li Turco, »Bessarion« XXXI (1915), 61—78; G. Praga, La difesa di Zara in un diario militare del 1571, Archivio storico per la Dalmazia XXIII (1937), 163—73.

— Одјека тога врења било је и у охридском крају: А. Матковски, Непознати бунтови во охридскиот санџак од 1566—1574 година, Прилози на Македонска академија на науките II, 1 (1971), 47—60.

gnesci", који би радо видели искрцане хришћанске савезнике. Један амбициознији план рачунао је са царевцима на Дунаву до Никопоља и наступање у Бугарској, у покрајини близу Цариграда.¹⁵ Устаничко расположење пренесено је и у Бугарску, те је скоро 40.000 спахијске и друге турске војске која је логорвала у Босни и централној Србији, да послужи као помоћ за турски фронт на Купи, подигнуто за гушење бунтовних тежњи у Бугарској.¹⁶

Та шири проблематика се само сасвим бледо исказала на границама Дубровачке Републике, која очигледно није помагала тај заверенички и устанички рад. Дубровачки записи су скоро безначајни, јер се врте око неког дечка кога су Црногорци ухватили у пределу Мрцине (део некадашњег Врсиња), уз Зупце. Сенат је (20. новембра 1567) одлучио да се пошаље једна особа да се дечко ослободи заточеништва. Занимљиво је да је дечка ослободио један јаничар, коме је дубровачка влада, првих дана јануара 1568, исплатила на име труда 3.000 акчи. Није јасна веза између црногорских робаца и поменутог јаничара. Тешко је претпоставити компањонски однос; пре треба претпоставити да је јаничар припадао онима који су сузбили Црногорце и отели несрећно младо створење.¹⁷

Ипак, у XVI и првих година XVII века не треба сасвим искључити везе између Црногораца и оних који су означавани као Турци. Међу херцеговачким племенима било је тада људи који су примили ислам, па се међу њима бележе и јаничари, на пример један из Бањана. Везе са таквим људима Црногорци су успостављали преко њихових братственика, који су били повезани са Црногорцима. Постоји и једна карактеристична околност из средине 1605. године. Прваци Херцег-Новог били су огорчени на Дубровчане што нису спречили диверзију сењских ускока према крајевима који су гравитирали томе граду. Због тога су запретили господарима у суседству да ће на њих нахушкати Црногорце и Бјелопавлиће.¹⁸ Значи и Новљани су могли успоставити контакт са Црногорцима и с њима правити „политичке“ аранжмане. Овај навод би Црногорце представљао као професионалне борце-пљачкаше, којима није било тешко наћи мотив и прилику да се покрену.

¹⁵ A. Pippidi, *Les pays danubiens et Lépante, II Mediterraneo nella seconda metà del' 500 alla luce di Lepanto*, Firenze 1974, 302—3.

¹⁶ А. Ивић, Писма Хасан-паше херцеговачког из године 1573, Споменик СКА, Београд 1910, 20 (од 7. V 1573); Б. Цветкова, Хајдуство в дунарските земи през XV—XVIII, Историјски преглед бр. 4/1968.

¹⁷ ХАД, Cons. rog. LVIII, 203' и 213'; Cons. min. XLVIII, 238 од 8. I 1568.

¹⁸ ХАД, Lett. Lev. XLI, 60 и 77'; В. Винавер, Доминик Андријашевић, Годишњак Историјског друштва БиХ X (1959), 376. — У лето 1603. Зупци су ухватили једног дубровачког поданика, који је од њих ослобођен у Херцег-Новом (ХАД, Cons. rog. LXXIX, 12 од 8. VIII 1603).

Сталан притисак Црногораца на тадашњу источну Херцеговину показује се и кроз мере турских власти у пределима црногорских продора. Поред нахија које су представљале основне ћелије турске администрације у племенским популацијама, у одређено време и на угроженим територијама Турци су ишли на удруживање неких нахија како би се створила већа снага бранилаца под заједничком командом. За разлику од неких нахија, на чијем су се челу налазили домаћи хришћани као војводе, овим здруженим нахијама, насталим из потребе одбране увек су управљали само муслимани (Турци, муслимани из других крајева или домаћи Муслимани). То је била општа мера за боље и чвршће обухватање несталних и немирних „влашких“ скупина, још од самог почетка XVI века, дакле без везе са упадима Црногораца. Тако, већ јуна 1500. среће се војвода Доњих Влаха и Рудина, октобра 1504 (у доба неког немира у Херцеговини) војвода Дробњака, Бањана и Рудина.¹⁹ Ипак, већ следећи помен треба везати за 1513. годину, бунтовну годину у Црној Гори, кад је незадовољној црногорској раји натурен као санцак-бег Скендер-бег из раније магнатске породице Црнојевића. То је септембра-октобра 1513. био заједнички војвода Дробњака и Бањана који је са западне и северозападне стране имао да чврсто држи у рукама ситуацију према исто тако немирним брђанским племенима. Ова комбинација спајања две поменути племенске нахије примењена је и јула 1522, септембра 1523 (нови војвода Синан) и августа 1564. године.²⁰ Критичне 1517. године извршено је највеће обухватање — Дробњака, Бањана, Никшића и Рићана у рукама једног војводе.²¹ Та се комбинација више никад није појавила. Она је била диктирана нуждом да се цела западна и северозападна страна обједини према бунтовним Црногорцима.

Године 1537. био је на снази управни спој Рићана и Требиња²², 1541. — Требиња и Рудина²³, 1557 — Требиња и Попова²⁴. Најчешће је ипак практиковано удруживање Требиња и Херцег-Новог, да би се обезбедила сигурност од Црногораца на дубровачко-херцеговачком јужнијем граничном сектору. Први помен таквог војводе односи се на пролеће 1505 (Хамза), кад је у доњој Херцеговини заиста настао неки немир; у то време (23. марта) налазимо као војводу Новог Алију, што би говорило да је Хамза био ванредни представник једне паралелне функције. Јуна 1519. као војвода Новог и Требиња бележи се неки Јонус.

¹⁹ Б. Храбак, Херак Вранеш, Годишњак Историјског друштва БиХ VII, Сарајево 1955, 64, бел. 42.

²⁰ ХАД, Cons. rog. XXXII, 276; XXXVI, 231', XXXVII, 99; LVII, 79'.

²¹ ХАД, Cons. min. XXXII, 278' од 23. IX 1517.

²² ХАД, Cons. rog. XLIII.

²³ ХАД, Cons. rog. XLV, 129' од 20. IV 1541.

²⁴ ХАД, Cons. rog. LIII, 312 од 12. III 1551.

Деловање таквих војвода види се: марта 1522, јануара 1535, априла 1536, маја 1543 (Дели Ели), јула 1548, јула и новембра 1549, октобра 1566, јануара, фебруара, априла и новембра 1569, јула и октобра 1568, јануара, јуна и децембра 1570, октобра 1571, јула 1572, јануара 1582. године.²⁵ Херцег-Нови био је значајни војни пункт Турака на јадранској обали, и тој утврђеној бази дата је функција да држи у покорности југоисточни део Херцеговине, на сталном удару Црногораца. Између 1517. и 1537. јавља се војвода Херцег-Новог и Рудина. То је најпре био неки Бајазид, који је у исто време био санџак-бегов заступник, затим Јонус, опет крајишников заменик.²⁶ Почетком 1499. постојао је заједнички војвода Новог и Риџана; та комбинација примењена је још само једном — септембра 1532.²⁷ Марта 1514. неки Ибрахим, војвода Новог, био је крајишников заступник и у Рудинама и Риџанима.²⁸ То је доба побуне Црногораца, те новембра 1514. среће се нова комбинација — војвода (Перван) Херцег-Новог, Требиња и Зубаца.²⁹ Године 1523. забележен је војвода Новог, Требиња и Рудина,³⁰ а две године потом војвода Херцег-Новог, Требиња и Попова.³¹ Средином 1526. неки Ахмед располагао је војводском влашћу у Новом, Рудинама и Доњим Власима. Ту је круг надлежности новског војводе проширена управо кад је на основу доставе дубровачког кнеза Конавала новском војводи писано о продору Црногораца.³² На почетку столећа, потребе су налагале и спој Новог, Требиња и Врсиња (1501).³³

Средњу карикату у овим организационим преустројавањима Турака у Херцеговини према Црној Гори давало је сједињавање Риџана и Никшића, на најугроженијем правцу наступања црногорских чета. Заједнички војвода ове две племенске нахије забележен је октобра 1553, августа 1556, септембра и новембра 1564, октобра 1566, новембра и децембра 1567. године. Обухватање је најпре почело са горње, па доње и најдуже, на јужном и средњем сектору. Иако о томе нема трага у дубровачкој преписци, ове административне промене, нарочито у комбинација-

²⁵ ХАД, Cons. rog. XXXV, 106 od 21. I 1519; XLI, 34' — 5; XLVI, 125; LVIII, 91', 116, 124, 143', 170'; LIX, 74', 211; LX, 23', 45' и 97; LXI, 117'; Cons. min. XXVIII, 157'; Cassa Ib и Ic, 54 lev.

²⁶ ХАД, Cons. rog. LII, 4; LIII', 227'; LVII, 86' и 105'; LVIII, 74', 204; LIX, 27', 41, 161' — 2; LX, 94, 201; Cons. min. XLVIII, 91' и 212'; XLIX, 44; Dona turc. I, 954.

²⁷ ХАД, Cons. rog. XXVII, 122; XLI, 113.

²⁸ ХАД, Cons. rog. XXXIII, 37'.

²⁹ ХАД, Cons. rog. XXXIII, 103 od 20. XI 1514.

³⁰ ХАД, Cons. rog. XXXVII, 48 od 24. IV 1523.

³¹ ХАД, Cons. min. XXXVIII, 34, од 11. VIII 1525.

³² ХАД, Cons. rog. XXXVIII, 138 и 135.

³³ Б. Храбак, Херак Вранеш, 42.

ма са Херцег-Новим, настајале су свакако на иницијативу аристократске и трговачке Дубровачке Републике.

Као што се може видети, утицај гладних и динамичних Црногораца на племенске творевине тадашње источне Херцеговине био је несумњив већ од друге деценије XVI столећа. У исто време, мада са извесним закашњењем, и у Црној Гори јачао је процес стварања племенског друштва. Тај елеменат друштвене стварности највише је учинио на стварном зближавању народа са обе стране некадашње херцеговачко-црногорске границе. Ипак, пред залетима Црногораца херцеговачка племена ће се бранити до краја XVII века, јер су ти залети значили и губитак материјалних добара, некад и сасвим оскудне хране.

II. — ПОЧЕТАК ПЛЕМЕНСКЕ ПЉАЧКЕ ЦРНОГОРАЦА НА РАЧУН ДУБРОВЧАНА (XVII ВЕК)

Период од закључења Житвадорошког мира (1606) до избијања дуготрајног кандијског рата (1645) представља време релативног мира и стабилизације на границама Отоманског царства. У то време црногорско друштво стиче зрелије контуре једног племенског друштва и управо са тим сазревањем јачала је и племенска хајдучија. Мада су Црногорци и тада служили као турски мартолози, нити које су их везивале за царство биле су добрим делом у стању киданања. Губљење мартолошке организације имало је за последицу нешто друкчији наступ у акцијама Црногораца да стекну плен у Херцеговини, млетачким поседи-ма у Боки Которској и око ње и према дубровачком подручју. Уместо ранијег групног наилажења, нарочито у вези са значајним покретима у Црној Гори и изван ње против османлијских господара, јављају се почетни облици четовања, тј. пљачкашки подухвати мањих група племеника. То херојско пљењење било је карактеристично већ у кандијском рату, мада још није било ни издалека довољно интензивно.

Управо пред избијање тога рата неки Црногорци заједно са млетачким поданицима опљачкали су султанове харачаре у Коњицу.¹

Од многих акција на херцеговачкој страни, неке су остале забележене и у дубровачким књигама. Крајем марта 1649. сакупило се 900 Никшићана и Бјелопавлића да би пресрели караван са новцем дубровачког трибута Порти. Накнадна вест саопштавала је да су у групи били и неки други Брђани. Према јед-

³⁴ ХАД, Cons. rog. XXXIV, 133; XXXV, 106 и 208; Cons. min. XXXV, 257'.

¹ Г. Станојевић, Из историје Црне Горе у XVI и XVII вијеку, Историјски записи, књ. XV, св. 2, Титоград 1959, 378.

ном обавештењу из Херцег-Новог, циљ подухвата био је напад на Пријепоље. Влада је својим поклисарима слала хитне скоротече с поруком да путују у групи са другим путницима, да од турских власти узму бекчије, сејмене и другу чељад која би својим бројем могла повећати безбедност приликом путовања. Транспорт је избегао опасност, срећно стигавши у Нови Пазар 22. маја. Ту је караван чекао више од десет дана², вероватно одмарајући се од форсираног марша.

У овом случају акција је предузета не само као друмско пресретање него и као напад на варошко насеље, у коме су се налазиле и турске војне власти и наоружани грађани муслимани. Ово више не би био хајдучки, него прави одметнички напад.

Хајдучија око Дубровника, иначе, добила је пуни интензитет у кандијском рату од 1654. године. У том хајдучком заокружењу познате трговачке луке и града највише су учествовали бокелски хајдуци (или тачније ускоци), чији је јатак била млетачка држава, са чије територије су се отискивали тамо организоване и снадбевене дружине.³ У то време поновних припремања за деловање у Црној Гори, поново су уведени турски заповедници који су обједињавали војну снагу више племенских нахија, конкретно (1653) Бањана и Пивљана.⁴

Деловање Црногораца према дубровачкој страни увећало се од 1664. године. Средином марта те године Црногорци су се сакупили и потом кренули ка Грахову, да би опленили дубровачка села Мрцине и Стравчу у Конавлима. Дубровачка влада је о томе писала помињући злодела „злића“ из Херцег-Новог и деловања познатог новског првака Главовића против Дубровчана. У упутству поклисару новом крајишнику дубровачка влада је повезивала деловање Новљана и Црногораца, изричито тврдећи да су први подстакли друге.⁵ Црногорци су заиста дошли

² ХАД, Lett. Lev. L, 16, 18 и 18'.

³ С. Назечић, Хајдучке борбе око Дубровника у другој половини XVII вијека и наша народна пјесма, Питања књижевности и језика, св. II, Сарајево 1955, 14.

⁴ Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI—XVIII вијека*, Београд 1970, 238. — За овај крај биће карактеристичан податак из маја 1655. године да 40 Црногораца пљачка на Чемерну и жели да плени куће које у Загорју припадају паши Ченгићу (ХАД, АСММ XVII с, св. 89, н°2212/3, дубровачки поклисари влади из Улога 30. V 1655).

⁵ ХАД, Lett. Lev. LIX, 50' — 52 од 18. III 1664; АСММ XVII, s, n° 1792/30; Г. Станојевић, Односи Венеције са херцеговачким, брдским и црногорским племенима од опсаде Котора 1657. године до почетка морејског рата, *Историјски часопис IX—X*, Београд 1959, 215. — Појаву црногорских чета В. Винавер региструје већ 1663. године (Дубровачка трговина у Бугарској и Србији, крајем XVII века, 1660—1700, *Историјски часопис XII—XIII*, Београд 1963, 219). — Ако је веровати Евлији Челебији, црногорских упадача било је у Херцеговини и Полињу (Бања!) још 1662. године (Евлија Челеби, *Путопис*, превео Х. Шабановић, Сарајево 1967, 332).

и од дубровачких поданика из села Мрцине одузели 300 грла ситне и 30—40 грла крупне стоке. То је све остављено у депозит Бегу Хаџиаљићу из Рисна и Главовићу из Новог, који су их надражили и штитили. Црногорци и њихови заштитници су запретили да ће, поред отимања стоке, прећи и на дочекивање каравана с робом за Дубровник и из њега. На један противречан начин та делатност се подударала са вршљањем хајдука са млетачког подручја.⁶

Детаље о овој похари даје владино писмо двојици представника властеле који су као изванредни опуномоћеници упућени у Конавле. Десетог марта дошло је 140 Црногораца у Грахово са намером да оплене Мрцине или Стравчу, и да одведу људе из тих села. Владини налози су предвидели да се жене, деца и стока повуку у друга конављанска села док не прође акција. У Грахово и у суседна места опуномоћеници су имали да пошаљу уходе да би сазнали ко је вођа црногорске скупине и друге податке потребне за успешно организовање одбране. Кад се Црногорци појаве у селу, требало је пред њих изаслати какву старију особу да их саветује да се ману наума и да им обећа хлеба и вина да се нахране. Ако ови такву понуду и поруку не би прихватили, требало их је дочекати оружјем, увек пазећи на однос снага, тј. да ли ће Црногораца и њихових пратилаца бити више од бранилаца. Одбрану би поред сељана поменутих села сачињавало 70 војника доведених из Дубровника, а требало је дићи и људе из суседног села, помоћу конавског кнеза. За наоружавање сељана колона из Дубровника понела је 200 аркибуза, 300 буради барута, 300 батина (буздована) и друге потребне ствари. Дубровачка влада је предвиђала да може доћи до продора и у село Стравчу, односно и у друга суседна насеља.⁷ Као што се види, мудар налог на противакцију ништа није помогао, јер је, по свој прилици, колона касно стигла на поприште. Црногорци су такође морали имати своје обавештајце, преко чијих достава су морали закључити да се извесне припреме врше, те да треба брзо дејствовати.

И у каснијим порукама дубровачке владе понављало се да су „злићи“ из Новог заврбовали Црногорце против Републике. Својом интервенцијом код херцеговачког санџак-бега (у другој половини маја) Дубровчани су тражили да се обави строга истрага (тевтиш) над Главовићем, Хаџиаљићем и над Омером Кочићем.⁸ Око 10. јуна Црногорци и власи око Херцег-Новог удружили су се за нови пљачкашки подухват. Овога пута жртва су били село Мокрине и дубровачки поданици у Водоваљи. Акција је и тога пута брзо изведена и одведено је 350 глава ситне

⁶ ХАД, Lett. Lev. LIX, 54' — 55, 95' — 6'.

⁷ ХАД, Lett. Pon. XXIV, 188' — 90 од 12. III 1664.

⁸ ХАД, Lett. Lev. LIX, 95' — 6'.

стоке, једна верена мома и један 16-годишњи младић. Неки Миливој је пљачкаше одвео својој кући. Са Црногорцима су виђени и Омер Мали из села Крушице и Бего Хаџиалић. Због поновљеног плећења дубровачка влада захтевала је од херцеговачког намесника предузимање ефикасних мера.⁹ Савезништво неких муслиманских првака и Црногораца не би указивало о борби за крст часни и слободу златну, него о много материјалнијој сврси подухвата.

Последње седмице јуна те године дубровачка влада је писала скадарском санџак-бегу Хасан-бегу, молећи га да својим ауторитетом прекине непријатељства која спроводе Црногорци према дубровачким поданицима; они их свакодневно посећују; штета коју су починили Перо Вучућевић и Перо Вукићевић, обојица из села Цуца, и њихове присталице, износи 800 глава ситне стоке и десет волова.¹⁰

С пролећа следеће године ствар се поновила. Концем маја 1665. Дубровчани су очекивали да ће Црногорци са бокељским хајдуцима напасти нека села у Конавлима. Због тога су послали једног Гундулића да припреми што треба за одбрану.¹¹ Крајем тога месеца генералног провиђура, кад је посетио Котор, поздравили су изасланици Куча, Климената, Херцеговине и Црне Горе.¹²

У пролеће 1666. дубровачки оци су поновили стару тврђњу да су Црногорци покренути од стране „злића“ из Херцег-Новог да непрестано наносе штету дубровачким поданицима и прете да ће их разјурити.¹³ Ипак, они су знали да су се и Црногорци и Зупци закрвили са сељацима Мрцина, Стравче и Дубе, знали су да Црногорци, помогнути од Зубаца, могу напасти Конавле, те су зато средином маја у Дубу упутили једног нобила Ристића. Предвиђања владе су се и овога пута испунила. Августа месеца исте године Зупци и Црногорци извршили су напад на села Стравчу и Јасеницу и одвели су преко 500 грла ситне и крупне стоке и однели су све што су по кућама нашли а што се могло понети.¹⁴ Дубровчани су тврдили да је Јасеница страдала (са 50 одведених комада марве) од Црногораца, натутканих од браће Вуковића из Зубаца. Црногорци су се набацили на дубровачка села, те само гуле сиротињу.¹⁵

Дубровчани су те године приметили и једну нову појаву. Власи из Херцеговине под именом Црногораца првих дана сеп-

⁹ Исто, 102' — 3 од 12. VI 1664.

¹⁰ ХАД, Lett. Lev. LIX, 106—6' од 26. VI 1664.

¹¹ ХАД, Lett. Pop. XXV, 34 од 29. V 1665.

¹² Г. Станојевић, Односи Венеције, 217.

¹³ ХАД, Lett. Lev. LX, 20 од 6. VI 1666.

¹⁴ ХАД, Lett. Pop. XXVI, 12' и 29 од 15. V и 26. VIII 1666.

¹⁵ ХАД, Lett. Lev. LX, 35' — 6 од 3. IX 1666.

тембра, предвођени од Омера Чапровића, дошли су у дубровачка села Вишњицу и Буриниће, те су одагнале већи број марве, а Омер је на смрт ранио једног сељана, као што је то учинио и раније са једним другим. Што је било најгоре, ти власи се нису разишли, него су се кретали око дубровачке границе.¹⁶

Кад је (6. априла) 1667. године велики земљотрес порушио велики део Дубровника и усмртио знатан број његових житеља, поред других који су дошли да се окористе невољом, били су и Црногорци, који су се груписали у близини дубровачких међа, са циљем да опљачкају град и да у рушевинама и од погинулих покупе ствари од вредности. Преостала властела, као управљачка класа, одмах је интервенисала у Сарајеву, тражећи да Турци пошаљу 300 војника да одбране град од нападача и пљачкаша.¹⁷ Драгоман упућен санцак-бегу у Херцег-Нови тражио је (крајем маја) да Црногорци буду кажњени и да се од њих покупи јемство да неће наносити штету дубровачким селима. Тих дана дошло је до окршаја између Новљана и сто хајдука, којом приликом су погинула два брата Главовића, 28 их је живо ухваћено, а остали су, бацивши оружје, побегли у Црну Гору. Санцак-бег, ненаграђен од дубровачке владе, грубим речима је саопштио: ако Дубровчани не спрече продор хајдука од Цавтата, он ће дати дозволу Црногорцима да оплене дубровачку територију.¹⁸

Почев од јесени 1667. савезник Црногораца из Зубаца Грујица Вуковић са својом дружином стално је у Конавлима наносио штете и изазивао разарања. Он је то продужио и наредне године, те су дубровачки поклицари у лето те године добили задатак да у Једрену траже кажњавање Новљана „злића“ и Грујице.¹⁹ О једној њиховој акцији у последњој декади фебруара 1668. постоји подробен извештај. Двадесет четвртог тога месеца заповедници дубровачке војске у Конавлима примили су обавештење да је Грујица са мноштвом Црногораца требало да нападне тај део Републике, као и они из Херцег-Новог. Људи под оружјем распоређени су на положајима у Мрцинама и Водоваљи, а резерву војске за интервенцију на обема истуреним тачкама задржао је код себе главни заповедник у Грүдама. Пред поноћ тога дана стигао је други капетан, један Гучегић, са муницијом коју му је дала влада. У зору 25. фебруара Црногорци су напали са три стране — од Пичете, од Мрцина и у селу Дунаве. На положају у селу Мрцине Црногорци су се утврдили и бацили су у борбу три чете (од по 50 људи), које су са заставама упале у речена насеља, док се главнина њихове војске на-

¹⁶ Исто, 36' од 7. IX 1666.

¹⁷ Ј. Радонић, *Дубровачка акта и повеље*, III, 2, Београд 1939, 761—3.

¹⁸ Р. Самарџић, *Борба Дубровника за опстанак после великог земљотреса 1667 г.* Архивска грађа, Београд 1960, 108, 109, 106.

¹⁹ Исто, 235 и 350.

лазила сакривена иза поменутог брежуљка и на више других страна. Поменуће три чете биле су дочекане од бранилаца и, после краћег обрачуна, морале су се повући. При томе су при повлачењу начинили бусију. Дубровчани су, међутим, у стопу гонили нападаче, опколили их и после двочасовног окршаја истерали, убивши петорицу и ранивши много других. Црногорци су успели да у првом налету отму више стотина грла стоке, од које је највећи део повраћен. Успели су да отерају око сто глава ситне стоке. Били су прогоњени до граница Прапратне. Црногорци су у Мрцинама начинили малу штету и вину. „Злићи“ од Новог се тиме нису задовољили и нису престали да упадају. Због тога је било потребно да се упуће нови наоружани људи, мунџија и новац из Дубровника. Конављани, изморени сталним узнемиравањем, говорили су да ће сви поћи у хајдуке, ако их напусти њихова господа.²⁰

Планирана најезда Црногораца, Зубаца и Новљана тиме није окончана. У недељу 26. фебруара требало је да савезници поново уђу на дубровачко подручје. До напада, међутим, није дошло ни у недељу ни у понедељак. Један од разлога био је и у томе што су и други власи, у договору са Зупцима и Црногорцима, такође продрли у Конавле све до Застоља. Њих су, међутим, дочекали Дубровчани и нанели им тешке губитке (14 мртвих, више рањених). Можда је извесно оклевање настало и због тога што је Грујица Вуковић очекивао да уговоре ратни план са сто новоприспелих Црногораца. У недељу увече стигао је на положаје и један нобил Кабога са владиним директивама. Да би се угасио „тај велики пожар“, требало је покушати лепим, тј. започети разговоре с Новљанима, као главним инспираторима. Зато је послат отресити сељак Вук Радоњин из Витаљине да нађе начина да се у Штрбини или на ком другом месту састане са дубровачким познаницима, преко којих би се преговарало са диздаром и другим првацима из Херцег-Новог, који би били спремни да дођу на састанак са дубровачким заповедницима у Конавлима. Миротворна акција још није ни почела, а већ је у недељу увече стигло обавештење да Грујица Вуковић са једном групом нападача треба да наступи на Мрцине или на Куну, док би друге групе Црногораца и влаха нападе преко Плочица на Микулиће и Пољице. У исто време велика скупина Требињана требало је да прође између Дабра и Стравче и да се спусти у Миоханиће и Габреле. Новљани су имали да помогну акцију тиме што би се искрцали испод дубровачке Доње Горе и што би напали дубровачко подручје на четири места истовремено. Тиме би се створили удаљени локални фронтови које би Дубровчани тешко могли да одржавају и бране и да по беспутном земљишту хитно пребацују снаге са једног сектора на други. Заповедници у Конавлима су дигли на ноге све конављанске се-

²⁰ Исто, 277—8.

љаке до Љуте и Плочица и распоредили су их на страже код Доње Горе, Майћа и Чилипа, у Стравчи, Габрелима, Миоханићима, у Светом Мартину и Мрцинама. Ове припреме помагао је нижи војни старешина Бронцан са 20 војника-плаћеника. Као резерва остало је заповедницима само 40 војника. Влада је замољена да на право бојиште у Конавлима упути извештан број добро наоружаних сељака из Сланског Приморја, јер су се животи опкољених бранилаца у Конавлима налазили у кућњи. Незгодно је и даље било што Требињци нису мировали, него се група од 20 људи упутила ка Осаонику. Стога су заповедници саветовали да се повећају мере опрезности изнад дубровачке Ријеке (Омбле), Осаоника, Клишева и Маљкова, „јер ће ови ићи свуда да њушкају и настојаће да задају ударац тамо где буду наишли на слабост“.²¹

Дубровачки заповедници у Конавлима још последњег дана фебруара (уторак) могли су обавестити своју владу да су преко послатог Вука Радоњиног учинили напор да се, ради измирења са Новљанима (не само „злићима“!), састану са једним од новских првака, Ресул-агом Сулејманагићем, братом новског диздара по кога је послато у околину Пераста, где се тада налазио. Заповедници су кренули у Пријевор, а за место сусрета су одређене Плочице. Дубровчани су настојали да одвоје Новљане од групе Грујице Вуковића, кога је требало приказати као издајника турског, који се препустио хајдуцима (плаћеницима или савезницима млетачким). Увече тога дана Грујица је са 300 особа виђен у граничном појасу код Прапратна. Због тога је на тај сектор хитно пребачена већина војника са Мрцина, с тим да буду помогнута резервом коју су држали заповедници, ако буде било потребно.²²

Првих дана заповедници у Конавлима препоручили су влади да се доведе љубински кадија како би се на лицу места уверио о штетама које су за Републику настале услед пљачкашких упада султанових поданика. Наводно су: 13 села опљачкана, 17 их је погинуло, а 30.000 комада стоке је одведено. Главни кривци били су Новљани, који су настојали да се сакрију иза Црногораца, тврдећи како о нападима и штети ништа не знају. У то време стигло је у Дубровник ћирилско писмо младих Новљана (са 38 турских мухурова), у коме су оспорене дубровачке оптужбе да су Новљани пленили по дубровачким селима и плен отагнали. У писму је речено и следеће: „Зато се ми у тому наћи нећемо, нисмо учинили неголи Црногорци, који су и нама крвници, међу којима се и данас находи од наше браће 45 глава. А на нас кривину црногорску одмећете“. Поручено је да су Новљани јунаци који неће да своју браћу свете на дубровачким козама, него слушају заповести честитог цара, његових ве-

²¹ Исто, 281—2.

²² Исто, 283—4.

зира и већила, а своју пострададу браћу ће осветити на достојанствен начин.²³

Прави рат на дубровачким границама у Конавлима тек је требало да почне, марта 1668. године. Заповедници дубровачке војске у тој области обавестили су своју владу да су стигли поздани гласови како се 2.000 Црногораца, Никшићана и Бјелопавлића окупља на Грахову да би напало на Конавле, и то на више места, док се у Требињу прибере 300 Турака и влаха да навале на Стравчу. И једне и друге покренули су и наоружали Новљани, који су управо у Грахово послали барут и оловну танад. Напад на оба гранична сектора требало је да се изврши те недеље. С обзиром да су се трупе у Конавлима састојале једва од 300 војника под оружјем, које је требало поделити на шест места, заповедници су тражили нове снаге, јер су сматрали да се иначе неће моћи одупрети толиком мноштву на толико страна.²⁴

Седамнаестог марта Црногорци и други нападачи груписали су се на дубровачкој граници, тј. једна колона у Драчевици према Пријевору, која је требало да угрожава Буриниће, Михуниће и Пољице (према којој су дубровачки заповедници држали 63 Витаљинца у Буринићима и 65 Конављана у Плочицама), друга скупина концентрисала се у Зупцима и очекивала се преко Бјелотина и Прапратна, где су Дубровчани поред људи тога краја држали 100 војника-плаћеника; трећа довољно велика партија налазила се у Чичеву (Требиње), према којој су Дубровчани имали у Стравчи 50 војника, између оних из тога села и Конављана који су били упућени са Петром Р. Бунићем. Пролаз из Стравче посебно је требало држати. Заповедници, имајући у резерви само 70 војника, били су изложени позивима за помоћ са 20 места. Они нису веровали да могу пружити ефикасан отпор толикој маси жељној плена, тим пре што су сироти и преплашени Конављани на најмањи глас о доласку непријатеља веровали да ће морати напустити сва погранична села. Осим бораца под оружјем, није било живе душе на простору од Пријевора до Држивојевића, Љуте и Сокола. „Злићи“ и „младићи“ из Новог су једним прогласом 16. марта позвали своје суграђане да крену с њима у подухват против Дубровчана. Заповедници су предлагали да влада затражи посредовање херцеговачког санџак-бега. Ако овај не би могао да крене у Нови, требало је да пошаље једног од својих ага да би на узди

²³ Исто, 285—6 и 286—7. — Шаљући свог агента Андрију Андријашева у Нови, влада је нагласила да треба издејствовати добар арз зато што су Новљани поред других опачина дозвољавали Црногорцима да плене дубровачко подручје. Агент је био дужан да код босанског паше испослуже кажњавање Црногораца, како више не би наносили штете Дубровчанима (ХАД, АСММ XVII, с. св. 62, п^о 2048/10 и 11).

²⁴ Р. Самарџић, н. д., 295—6.

држао „злиће“ (који су истога 16. марта хтели да убију Ресул-бега и Омера Галиотовића само зато што су изразили мишљење да треба разговарати са Дубровчанима); тај крајишников емисар би протестовао код угледника и због штета које су Дубровчанима нанели Црногорци, о чијем би деловању „злићи“ морали да реферишу шеху, чорбацији и свим агама, који су иначе држали страну Дубровчанима. Неки од ових угледника су подмићивани од дубровачких госпара; чорбацију је, на пример, у Витаљини чекао неки пиринач који су му послали Дубровчани, али се тада није усуђивао да пошаље да се зрневље подигне.²⁵

Република је ушла у преговоре са Галиотовићем и са још једним новским агом. Како понуда дубровачке стране није одговарала њиховим хтењима, ваљало је сумњати у успех даљег дипломатисања. Дванаестог априла заповедницима у Конавлима приспела је вест да се на Грахову окупило 500 Црногораца које су позвали Новљани ради напада на Републику. У комбинаваној акцији учествовали би и Ришњани, па чак и једна велика фуста Улцињана, поред шест фусти Новљана. Због Грујице Вуковића опет је било страха, јер су хајдуци одвели његову породицу (оца, жену, синове) у ропство, а он је из Равна запретио да ће са пандурима доћи у Броце да би потпуно похарао место и да би све живо повео као сужње.²⁶

Грујица је своју претњу делимично испунио месец дана касније. Заједно са својим друговима и другим власима он је из Дубе повео једног човека, једну жену и три девојке, од којих је тога човека и жену одмах после тога убио. Село Стравча, пак, склопило је са Грујицом споразум о ненападању, пославши му неке шкопце и један калпак од црвене вунене тканине на име дара.²⁷ Неколико дана касније стигле су поуздане вести да ће велики број Црногораца са Грујицом и делом Новљана напасти на Конавле. Грујица се са 150 Црногораца налазио у Пријево-ру, па се њихов напад очекивао још 26. маја увече.

Тога лета се и даље вукла ствар са Грујицом и његовим савезницима. Дубровачки поклисари на Порти успели су да ова пристане на кажњавање односних Новљана и Грујице Вуковића, уз дар од 1.000 талира паши. Када је неколико недеља касније херцеговачки санџак-бег пролазио кроз Конавле, дубровачка влада је дала налог властели која је изашла да га поздраве да га придобије за посредовање како би дошло до помирења са Новљанима; код Грујице, међутим, Сенат је био на старом — послужиће се свим средствима да му скине главу. Ова политика раздвајања Новљана на „злиће“ и угледнике успела је. На

²⁵ Исто, 297—8.

²⁶ Исто, 307—8 (12. IV 1668) и 315 (25. IV 1668).

²⁷ Исто, 331—2 (22. V 1668) и 332—3 (26. V 1668).

пример, средином октобра сам је новски капетан Осман-бег Ибрахимагић обавестио писмом кнеза у Конавлима да се Грујица заједно са Ришњанима и новским зулумћарима припрема да удари на Конавле. И јаничарски чорбација Мехмед-ага је учинио исто. Седамнаестог октобра Грујица је са својим људима опљачкао Мравињац и Мрчево; тога дана у подне у Мравињуцу је убио четворицу људи, а у Мрчеву петог, док су у Беленићу његови власи понели све што се могло понети.²⁸

Нападом на поменута два села нису окончана дејства Грујице Вуковића и неких „злића“. Само, крајем октобра она нису чињена на релативно утврђеним просторствима Конавла, него у Сланском Приморју. Због тога је изабрани капетан Сланог добио владин налог да се брине о одбрани тога дела Републике.²⁹ Ипак, Грујица се већ следећих седмица вратио свом старом попришту, Конавлима. Због тога су заповедници дубровачких група у овом „контрати“ обновили припреме да дочекају ненајављене госте. Уређена је, примерице, сигнализација димом и обавезно скупљање људи на тај знак. Једног јутра у зору, средином новембра, Грујица се са једном патролом обрео у селу Мрцинама и заклао је Пава Замућена зато што је примио у својој кући хајдуке; пристиглим сељацима је довикнуо да ће поново доћи са већом дружином за два дана. Претња није остварена или је осујећена, али Дубровчани нису успели да наговоре босанског пашу да се ликвидирају пандури, новски „злићи“ и Грујица Вуковић из Зубаца; није прошао ни сужени предлог да се бар убије Грујица.³⁰

Другог децембра Грујица је са неким друговима упао у село Дубу, у жељи да пљачка. Случајно су се у једној кући налазили људи из Стравче са оружјем, те су га одбили пушчаном ватром. Нападаци су се повукли у шуму, па су се мештани бојали да Грујица може обновити напад. Херцеговачки санџак-бег није хтео да предузме било какву репресивну меру због различитих верзија о односима Дубровчана и Новљана (Дубровчани су, наиме, побили у једној акцији 17 Новљана и отуда жеља ових за осветом, што је ишло на руку „злићима“). Он је средином децембра полазио на Никшиће преко Црне Горе, где је мислио да остане месец дана.³¹ Фебруара 1669. године Грујица је почео са пљачком каравана који су силазили или долазили

²⁸ Исто, 350 (7. VIII 1668), 360—1 (11. IX 1668), 366—7 (16. X 1668), 367 (16. X 1668), 367—8 (17. X 1668). — Жалба на „злиће“ и Грујицу: Исто, 379—80. — Изражавање жаљења Дубровачкој влади од стране диздара, ага и новских првака: Исто, 369 (19. X 1668).

²⁹ ХАД, Lett. Lev. LXI, 1—1'; Р. Самарџић, н. д., 383.

³⁰ Р. Самарџић, н. д., 386—7 и 390—2.

³¹ Исто, 395 (2. XII 1668), 396—7 (8. XII 1668). — Види и извештај поклицара из Сарајева од 22. децембра 1668, о интервенцији у вези са Црногорцима (ХАД, АСММ XVII, с., св. 52, п^о1921).

из Дубровника, али је већ првог априла био ухваћен и погубљен од хајдука поред конављанских мећа.³²

Почетком маја, иако је Грујица био мртав, нису престајали упади херцеговачких пандура (који су гонили бокељске хајдуке) у дубровачка села у Конавлима. Гнездо тих зликоваца било је село Крушевица, где су се повукли Грујичина браћа и браћа Милојевићи. Средином маја 40 Црногораца под својим старешинама, један Грујичин брат, неки Милићевић из Требиња, ораховачки пандури под заповедништвом Николе Ковачевића Ораховца, другови Русајна Матића и други власи, лупежи из Попова Зажабља похарали су Слано, убивши осам и заробивши шест особа, потеравши нешто стоке и поневши ствари из кућа. Њихов успех био је омогућен захваљујући неслози и непокорности Републичиних поданика.³³

Тринаестога маја 1669. Црногорци су се у великом броју сакупили код Кочића куле, где су се снабдели ратном муницијом, чекајући Ришњане. Кад су ови стигли, пала је одлука да се иде изнад Љупца, у суседству Осојника. Крајем маја Црногорци су променили своје савезнике. Уместо са Грујичиним и другим пандурима и Новљанима, удружили су се са њиховим непријатељима хајдучима, са којима су у околини Новог задобили плен од 2.000 глава стоке.³⁴

Прве јулске недеље 1670. године на зубачком пољу налазили су се Црногорци и перашки хајдуци. Ту су ухватили и одерали два јаничара путника и неке кметове Новљанина Шабановића. У рану јесен те године Црногорци и хајдуци (међу којима су били препознати Вук Кнежевић из Зубаца, Марко Кнежевић из Бањана и Стјепан Долин из Рудина или Билећа) пресрели су кирицију Хумка Згарковића из Гацка који је ишао у Дубровник, те су му одузели 150 коња. Пошто је закључен мир између Турака и Млечана, босански паша је послао војску да преузме градове који су у Далмацији некад припадали Турцима, а 700 Турака је упућено да уђу у посед Рисна. За децембар 1670. била је предвиђена експедиција и кажњавање Црногораца.³⁵

У првој половини марта 1672. Никола Иванов из Скањева Дола (Црна Гора) ухваћен је на води Ушинца под Вариним Брдом (на Мрцинама). Никола је признао учешће у разбојничким акцијама минулих дана у убиству неких људи са Мрцина на Папратну, у одгоњењу стоке и у суделовању у убојењу пред поменути напад на Мрцине. У похари Папратног учествовали су и Радојица Вуков Павлићевић из Црне Горе, Салија ханџија

³² Р. Самарџић, н. д., 425, 428, 430, 451—2.

³³ Исто, 442, 444.

³⁴ Исто, 451—2.

³⁵ Исто, 536, 558, 571.

из Зубаца, Хаџи-Ризван Агић и другови Хусејин, Мехмед, Мустафа и Даут, сви из Рисна, Јован Бојовић из Рисна, Дурмиш Беџирагић из Требиња и његов слуга Марко Царичевић, момак бега Хаџиагића из Рисна са четири друга и други.³⁶ Као што се види, не само што су Црногорци пљачкали заједно са Турцима него је удео ових чак био пресуднији. Тиме, међутим, није била завршена црногорска кампања те године против Конавала. Јован Бојовић је много оштетио дубровачко подручје, па је дубровачко Вијеће умољених (9. децембра) решило да се предузму мере да се Јован ухвати и обеси.³⁷

Црногорци су 1674. године понудили мир неким дубровачким селима, а њихов представник Радулић Кнежевић је обећао да ће уговор у том смислу потписати „пред кадијом царевом”. Скадарски паша Абди Сулејман писао је дубровачкој влади: „Али од Црне Горе, контраде Катуна, сви су се похарчили и одвргли (од власти)”, те је тражио новчани прилог Дубровчана за свој поход на Цетиње. Те његове речи је влада овако приказала, шаљући новог агента скадарском муселиму, желећи се поново на Црногорце: „робе и давају фастидије (мукe, бриге); не могу никако стати с миром; него ако би им се хтелo доћи врха, ако ћете спенцу (трошак) потегнут, војску ћу подигнут и одит на њих на сваки начин да им се врха дође”. Повод новој жалби било је и одвођење три дубровачка поданика, чије је ослобођење влада тражила.³⁸

У пролеће 1675. хајдучка „патрола“ од четири Црногорца и један Паштровић дошли су у Слано да опљачкају кућу једног сељака, али су били одагнани; једино су на морској обали опленили барке које су им дошле под руку.³⁹ Та акција као да није била обична пљачка, него нека освета. Када су Дубровчани притисли своје прве суседе Новљане да такве упаде спрече, ови су се изговарали да нису „кадри Црногорце запт учинити”. И сам херцеговачки санџак-бег извлачио се пред дубровачким молбама да војује „против тако великог народа као што су Црногорци”.⁴⁰

Групица хајдука из Црне Горе похарала је 1676. године дубровачко село Куну. У подухвату су узели учешћа: харамбаша Радулица Кнежевић, Вукота из Заљути, Милутин Орлеуш из Заљути, Раосав и Вукосав Липовчани, Батрић брат Радулице Кнежевића и још двојице. Они су отерали стоку, убили су жену

³⁶ ХАД, АСММ XVII с, св. 64, н°2051/127 од 14. III 1672. — Никола је био осуђен на доживотну робију у тамницама Двора.

³⁷ Регеста Архива за серију АСММ XVII с, за св. 64.

³⁸ ХАД, АСММ XVII, с, св. 60, н° 1984/47 и 48; В. Винавер, *Дубровачка трговина... 1660—1700*, 219.

³⁹ ХАД, АСММ XVII, с, св. 64, н°2051/107 од 11. VI 1675.

⁴⁰ ХАД, АСММ XVII с, св. 49, н°1475; В. Винавер, *Дубровачка трговина... 1660—1700*, 219.

Буре Бивернића с Куне која није могла поћи с њима, повели су Стјепана Петрова Обрадовића кога су продали у Перасту за свега пет цекина. Иста четица на челу са Радојицом опљачкала је нешто пре тога и Мрцине, Површ и Водоваљу. Сам Радулица је говорио Стјепану да је ухватио две девојке из Дубе и од Богишића (с Мрцина), као и кћер Андрије Фјеровића из Водоваље. Радулица је претио, ако Површ не пређе преко тога и заједно с горњом страном Конавала не буде пристала да се с њим мири, да ће све Конавле попалити а два властелина ухватити, јер жели да тако дође хака Дубровчанима.⁴¹

На пљачку Дубровника и његовог републичког подручја, у чему су изнова учествовали Црногорци и турски пандури, Дубровчани су се жалили и босанском паши маја 1678. године. Наводно је шест хиљада дубровачких поданика због тих отимачина и уништавања било доведено до просјачког штапа.⁴²

Четири године касније Црногорци су имали врло конкретне намере у погледу свог похода на Конавле. Најпре су била убијена двојица њихових на дубровачком граничном подручју од стране Конављана. Одаслате дубровачке и перашке уходе јављале су да због тога не прети да ће са границе доћи народ Црне Горе. Перашки капетан је ипак сумњао да ће се случај окончати само доласком нових пљачкаша, највише удојке. Перашки капетан Кристофал Змајевић саветовао је дубровачкој властели да припази на зубачке пљачкаше, јер к њима доходе Црногорци на путу за Конавле и они им дају водиче. Као обавештајац у односу на Црногорце служио је Пераштанин Перо Вучичевић, који је имао својих пријатеља међу Црногорцима. Требало је умиривати и Пераштане, који су говорили да Конављани нису војници него лупежи, зазирући од могућности да се не удруже с Новљанима. Иако је наступила већ јесен, Црногорци су и даље намеравали да се одуже Конављанима. Њих 30 је у првој половини октобра четири дана обилазило дубровачке меће, али су свуда запазили добро постављене страже, те ништа нису предузимали. На самој граничној линији Црногорци су се разбили у типично пљачкашке групице од по десетак људи, које нису могле да пробију добро организован кордон. За та четири дана Црногорци су се држали шуме и осматрали су прилике преко границе, не би ли им се ипак пружила прилика за јуначки плен. Конављани, осетивши присуство људи лоших накана, удружили су своје снаге, те их је и по сто залегло у бусију по цестама. Држање Зубаца могло је утицати на даље држање Црногораца. Решење су ипак нашли сами Црногорци тиме што су подигли још стотину својих људи да се похара бар једно конављанско село. То је требало да буде, изгледа, Прапратно, где је

⁴¹ ХАД, АСММ XVII с, св. 64, п°2051/1.

⁴² ХАД, Lett. Lev. LXIII, 182—2'; Ј. Радонић, н. д., III 2, 937.

она прва тридесеторица три дана уходила. Змајевић из Пераста био је мишљења да треба једном добро иступити Црногорце, па ће се за неко време оканити сталног грабљења.⁴³

Боље мишљење о Црногорцима нису имали ни Новљани, мада су неки од њих дуго одлазили с њима у плен. Кадија, јаничарски чорбација, капетан, диздар и друге старешине града писали су (5. јуна 1682) Дубровчанима да немају потребе да се свете Црногорцима, јер тиме Новљани не би постали вреднији. Од Црногораца нису бољи ни Конављани ни перашки хајдуци, који им стално зла и штете наносе. Црногорци су катил(убилачка) раја која се скита у тим крајевима и због којих Новљани већ морају држати пандуре у пет места да их чувају од њихових изненађења.⁴⁴

Конављани су најзад дошли до сазнања да је најбоље да ступе са Црногорцима у мировне преговоре. Двадесет петог септембра двојица њихових изасланика дошли су у Пераст да ступе у додир са Црногорцима. После дугих разговора постигло се само то да су обе стране пристале да се изабереу арбитра који би пресудио шта која страна другој дугује. У могућност мира са Црногорцима перашки капетан није веровао, јер су, према њему, Црногорци били свет који је живео од пљачке и увек би се међу њима нашли отимачи стоке.⁴⁵ Змајевић није погрешно, што доказује долазак најпре 30 а потом других сто Црногораца на конавоске границе. Преговори су представљали само тактичко средство да се смањи будност Конављана. Ипак, ни Конављани нису били наивни, те су појачали страже управо после преговора.

За време морејског рата (1684—1699) Црногорци су били врло присутни у тадашњој источној Херцеговини, али су знатно мање долазили на дубровачке међе. Они су ратовали и у непосредном дубровачком суседству, узевши учешћа у борбама за ослобођење Херцег-Новог од Турака 1687. године.⁴⁶ Тада су Дубровчани гледали на Црногорце као на „људе новог млетачког освојења“.⁴⁷

Маја 1684. Никшићи и други Херцеговци суделовали су у борбама против Турака око Херцег-Новог. Њихов број требало је да се увећа на 3.000 бораца. Они су од Млечана тражили Рيسان. Кучи и Клименти су такође пристали на сарадњу у истери-

⁴³ ХАД, АСММ XVII с, св. 62, п^о2048/17, 18, 19, 20, перашки капетан Кристофал Змајевић, 24. VI, 2. VII, 16. X и 16. XI 1682.

⁴⁴ ХАД, АСММ XVII с, св. 58, п^о1948а/21, писмо датирано у Херцег-Новом 5. VI 1682.

⁴⁵ ХАД, АСММ XVII с, св. 88, п^о2209/22, К. Змајевић из Пераста 5. X 1682 (li Montenegrini sono gente di rapina... perche sara sempre qualche ladre di questi per robare di animali).

⁴⁶ Г. Станојевић, *Далмација у морејском рату*, Београд 1962, 83.

⁴⁷ *Историја Црне Горе*, књ. III, т. 1, Титоград 1975, 185.

вању Османлија. Очекивало се да ће се и из Црне Горе прикључити извештан број чета.⁴⁸

Неки Црногорци, као неки Сладоје и други, сарађивали су са познатим четовођом бокељских хајдука Бајом Пивљанином. У току заједничког рада, међутим, настале су размирице. Тек на јемство перашког капетана, Сладоје је пуштен из которске тамнице.⁴⁹

Држање Црногораца значајне 1687. године било је противречно. Док су око Херцег-Новог ратовали с Млечанима против Турака, у Херцеговини су пљачкали устанике који су пристали уз Млечане, и то у време кад су ови водили тешке борбе против Турака који су им гушили покрет. Богати сточар Лохета (с имовином око 5.000 реала) постао је хајдучки харамбаша који је дочекао Турке (који су у окршају изгубили 53 човека, али су отерали 2.000 грла ситне стоке и 500 говеда). Поред Турака устанике су напали и Црногорци, одузевши им оно што су склонили у Пјешивцима. Сам Лохета, оставши без игде ичега, напустио је поприште и добегао је у Боку.⁵⁰ Почетком марта те године побуњене Никшиће напали су Црногорци, Озринићи и Бјелопавлићи.⁵¹

У току деценије и по колико је морејски рат трајао Црногорци су ипак наставили четовање према Дубровачкој Републици. У Дубровнику је чак вођен списак „најопаснијих Црногораца“ из времена црногорске борбе против Турака.⁵² И у јесен 1698, дакле на крају војевања, Црногорци су походили Конавле да уберу плен на који су се навикли. Чак и на измаку пролећа 1699. они су се сабирали за поход на цветно Конавле. Тада им је била потребна стока.⁵³ То је и разумљиво ако се зна да је четовање за тадашње Црногорце представљало и облик борбе против Турака и вид обезбеђивања материјалних добара за одржање живота.⁵⁴

Тек у XVIII веку настало је право доба четовања Црногораца. Оно је било усмерено не само према Боки и Паштровићима, односно и према Херцеговини, него и ка дубровачком подручју. У то доба Дубровчани су Катунјанима плаћали годишњи данак да се искупе од њиховог плењења.⁵⁵ Ипак, било је и зна-

⁴⁸ Историјски архив Котора (у даљем тексту: ИАК), Управно-политички материјали (у даљем тексту: УМП) I, 356—7 од 12. V 1684.

⁴⁹ Исто, 41 од 18. IV 1685.

⁵⁰ ИАК, УПМ VI, 165.

⁵¹ Исто, 160.

⁵² В. Винавер, *Дубровачка трговина... 1660—1700*, 219.

⁵³ ХАД, АСММ XVII с, св. 58, п°1904/53 и 70 (Херцег-Нови 3. VI 1669).

⁵⁴ С. Брковић, *О постанку и развоју црногорске нације*, Титоград 1974, 43.

⁵⁵ *Историја Црне Горе*, књ. III, св. 1, 236, 240 (Г. Станојевић).

тно раније упада у већим скупинама, било је и пре XVIII века одвођења челади са дубровачке територије у ропство, као што је било и наступа у мањим формацијама, у карактеристичким хајдучким четицама од 30—40 људи, што је било особено за касније деловање. Облици су остали исти, али се од повремених случајева или кампањских акција у појединим годинама (као 1667—70, 1682) прешло на велику учесталост наступа током низа година (чиме је настала историјска појава).

ENVAHISSEMENTS DES MONTÉNÉGRINS DANS LE TERRITOIRE DE DUBROVNIK AU XVIe ET XVIIe SIÈCLE

Résumé

On pense habituellement que la guérilla caractéristique des Monténégrins contre les contrées voisines commence à peine depuis le XVIIIe siècle. L'auteur de cet ouvrage montre, se basant avant tout sur le matériel d'archive de Dubrovnik, que, quant à Dubrovnik, cette guérilla existait beaucoup plus tôt et que, depuis les soixantièmes années du XVIIe siècle, la guérilla monténégrine était une question toujours présente à Konavlje et aux environs de Dubrovnik.

Les premières invasions des Monténégrins sur le territoire de Dubrovnik datent depuis 1517, quand on remarque un assez grand mouvement général parmi les tribus voisines aussi. En ce temps là, les Monténégrins avançaient en armée en utilisant absolument l'organisation martologique, stabilisée au Monténégro par les Turcs. Les attaques durèrent jusqu'en 1519. Un cas semblable eut lieu en 1564—67, alors que les attaques à la zone de Dubrovnik étaient aussi le résultat d'un mouvement plus large contre les autorités turques. Une pression permanente des Monténégrins sur la Hertzégovine peut s'entrevoir aussi par les soins des Turcs d'unir, dans les régions d'invasions monténégrines, plus de Nahija chrétiennes afin de rendre possible, sous le commandement des „Vojvoda” musulmans (et non pas des personnes indigènes), un groupement plus nombreux de combattants contre les Monténégrins.

Au XVIIe siècle la guérilla des Monténégrins reçoit une forme classique de pillage tribal et il n'y a plus d'usage de l'organisation martologique. On part en action en petits groupes et indépendamment de l'attitude envers les Turcs. Ces activités s'élargirent sur le territoire de Dubrovnik et s'augmentèrent particulièrement à partir de l'année 1664, pendant lesquelles les envahisseurs monténégrins se mettaient en relation avec les gardes de Zubac et encore avec certains cercles de musulmans de Herceg-Novı (qui s'efforçaient à utiliser les Monténégrins contre la population de

Dubrovnik depuis les premières décades du XVIIe siècle). Le pillage à charge de Konavlje et des zones rurales voisines s'augmenta après le tremblement de terre en 1667 qui détruit fort la République de Dubrovnik. Cette campagne dura jusque 1669 et se renouvela en 1672—1678. La guerre de Morée (1684—99) signifiait depuis 1687 un nouvel envahissement des Monténégrins pas seulement contre les tribus voisines de la Hertzégovine mais aussi dans le territoire de Dubrovnik, quoique moins, vu qu'un territoire libre s'était constitué dans l'Hertzégovine de l'est et du sud, à travers duquel les Monténégrins avaient un peu plus de difficulté qu'au paravant de pénétrer vers l'ouest.

Donc, depuis les soixantièmes années du XVIIe siècle, des envahissements isolés et temporaires, ils en deviennent des campagnes plus constantes qui durent par quelques années de suite, de sorte que la guérilla monténégrine devient un phénomène dans la zone de Dubrovnik.